

Odklonskost pri plačilnem prometu v gospodarstvu

Mitja Deisinger*

1. Odklonskost v času liberalnega gospodarjenja

V tržnem gospodarstvu je plačilo eden najpomembnejših dejavnikov blagovno-denarnega poslovanja. Prav od skladnega plačilnega prometa med gospodarskimi subjekti je odvisno tudi skladno in pravilno razvijanje gospodarstva, odklonskost na tem področju pa ima lahko resne posledice za gospodarski razvoj. Tudi pri nas smo bili priča odklonom v plačilnem prometu in ti so zaostrili gospodarski položaj ter so bili skupaj z drugimi škodljivimi pojavi v času tako imenovanega liberalnega gospodarjenja tudi resna ovira za nadaljnje razvijanje samoupravne ureditve.

Dolžniško-upniška razmerja so bila vse do uveljavitve zakona o zavarovanju plačil med uporabniki družbenih sredstev v letu 1976 urejena le z določili splošnih ukazov za blagovni promet, te pa so ta razmerja določale preohlapno. V organizacijah združenega dela je v omenjenem obdobju, to je v času od leta 1969 do leta 1972 in delno še naprej, prevladovala izrazita podjetniška miselnost, to pa je bil tudi vzrok pojava tako imenovanih »koristnih malverzacij«. Neurejeni plačilni sistem je bil glede tega kot naročen za zlorabljanje, v gospodarstvu so v plačilnem prometu nastajali odkloni in so se že čedalje bolj množili ter postajali tako rekoč pravilo za uspešne finančne zadeve. V tem škodljivem pojavu je bil bistven nenavaden položaj dolžnika, saj je ta v nasprotju z vsemi tržnimi zakonitostmi obvladoval položaj. Navadna pravila vedenja so bila zanemarjena, pravne strogosti glede pogojev plačilne nesposobnosti in solventnosti ni bilo.¹

Kot je bilo že omenjeno, je bil dolžnik v praktično privilegiranem položaju. Prihajalo je do množičnega prezadolževanja in neporavnavanja obveznosti. Ta položaj so dolžniki izrabljali in dejansko izsiljevali kreditiranje za različno dolga obdobja. Upniki so morali privoliti v vsako rešitev, da so le dobili plačilo. Pri tem jim ni bistveno pomagala niti sodna pot, saj so dolžniki ostajali spričo razmeroma dolgih postopkov še vedno okoriščeni, kajti zamudne obresti upnikom niso nadoknadile inflacijske izgube in za dalj časa odtegnjenega denarnega kapitala. Zadolžena podjetja so si ustvarjala dodatne ugodnosti tudi z

izsiljevanjem več upnikov, med katerimi so za plačilo izbrala tistega, ki jim je ponujal najboljše pogoje, ne pa tistega, ki bi mu šlo plačilo po vrstnem redu. Med te izsiljene ugodnosti je štelo novo kreditiranje, odkup lastnika izdelkov in podobno. Nastajale so verižne trgovine, s prekupčevanjem poceni kupljenega blaga so se plačevale obveznosti. To je bila posebna oblika vezane trgovine, s katero so zadolžena podjetja izsiljevala zamenjavo denarnega plačila s prodajo lastnega nekurantnega blaga.

V omenjenih odklonskih pojavih lahko iščemo tudi vzroke za nenehne pojave neplačanih obveznosti, ki so povzročali tudi nelikvidnost. Čeprav takšen plačilni sistem sam ni povzročal, pa je nedvomno občutno dopuščal oblikovanje nepokrite in anticipirane porabe, kar je eden najpomembnejših vzrokov za nelikvidnost in inflacijo.² Stopnja inflacije je bila v tem obdobju pri nas tudi dvakrat višja kot v razvitih kapitalističnih državah in višja kot v vseh drugih obdobjih pred tem. Inflacija je nato znova vplivala na neustrezno poslovno vedenje in na nepravilno prelivanje dohodka med organizacijami združenega dela.³ Sploh je uspeh v razvoju našega gospodarstva nenehno ovirala nepokrita poraba, ki je izvirala tudi iz neurejenega plačilnega razmerja. Vsiljevala je nenehno rast cen in je bila poglavitni vir nelikvidnosti. Ta škodljiv pojav je bil izredno trdovraten in tako smo lahko v letih 1974 in 1975 že drugič ugotovili njegovo izrazito kopičenje. Veliko število subjektov, ki so bili speti v verigo dolžniško-upniških razmerij, kjer je vladala nelikvidnost, je oviralo skladen, dinamičen razvoj vseh družbenih dejavnosti.⁴

Posledice te odklonskosti niso bile samo neposredne, temveč so, kot rečeno, posredno posegale v širša družbena razmerja, kjer so ogrožale celo prvino našega sistema. Takšna povezava na prvi pogled ni opazna, s poglobljeno razčlemba pa nedvomno pridemo do takšnih ugotovitev. Z naraščanjem nelikvidnosti je namreč posredno prišlo do takšnih izkrivljanj in odklonov, da so posegali že v razvoj samoupravnih in družbeno-gospodarskih razmerij. V preteklosti smo bili priče porajanju odtujenih središč moči, ki so bila zunaj ustreznega nadzorstva dejavnikov združenega dela, tako da udeležba pri dohodku ni vedno ustrezala udeležbi v združenem delu. V liberalizmu so se razbohotile prednosti in celo

* Mitja Deisinger, dipl. pravnik, namestnik javnega tožilca SR Slovenije.

¹ Glej Cvilak, str. 6.

² Glej Potrč, str. 15.

³ Prav tam, str. 11.

⁴ Glej Cvilak, str. 5.

nasilje močnejših, monopolističnih struktur, vse to pa je povzročalo v dolžniško-upniških razmerjih čedalje večjo neurejenost.⁵

2. Zavarovanje plačil med uporabniki družbenih sredstev

Ta neurejeni položaj v plačilnem prometu je zdramil družbo, saj so ji zaostrene gospodarske težave kar narekovale odločno ukrepanje. Čedalje jasneje so se kazali odkloni v pravi luči, čedalje več je bilo tudi zahtev, naj se takšno stanje odpravi. Sprejem nove ustave in X. kongres ZKJ sta sprožila široko družbeno akcijo, v okviru te so se spreminjali tudi pogledi na naš plačilni sistem, hkrati pa se je oblikoval tudi potrebni pravni instrumentarij.

Ob izpopolnjevanju gospodarskega sistema na načelih nove ustave so se zgodile tudi spremembe v sistemu zavarovanja plačil med uporabniki družbenih sredstev in v obračunskem sistemu. V prvi fazi je bilo z zakonom urejeno le vprašanje zagotavljanja plačil za naložbe.⁶ Vsak dvom o nadaljnjih zakonskih ukrepih pa je odpadel, ko je zvezna skupščina 24. decembra 1975 sprejela zakon o zavarovanju plačil med uporabniki družbenih sredstev⁷ ter zakon o ugotavljanju in obračunavanju celotnega dohodka v temeljnih organizacijah združenega dela.⁸ Priprave za te spremembe so se pričele že ob koncu leta 1972 s sprejemom predpisov o sanaciji in stečaju organizacij združenega dela, ki imajo težave v svojem poslovanju, s predpisi o zagotavljanju trajnih obratnih sredstev in popravkov finančnih rezultatov, s katerimi se iz delitve dohodka izloča del neplačane realizacije; pred uveljavitvijo novega plačilnega sistema je bila v začetku leta 1976 večstranska poravnava med organizacijami združenega dela, ki je tudi bila del potrebnih priprav za prehod na novi sistem.⁹

⁵ Glej Deisinger, str. 5.

⁶ Zakon o zagotavljanju plačil za naložbe je začel veljati 21. 6. 1975.

⁷ Zakon o zavarovanju plačil med uporabniki družbenih sredstev, Uradni list SFRJ 60/75, v celoti začel veljati 1. 4. 1976.

⁸ Zakon o ugotavljanju in obračunavanju celotnega dohodka v temeljnih organizacijah združenega dela, Uradni list SFRJ 60/75, s katerim je bil odpravljen obračun celotnega dohodka po sistemu fakturirane realizacije ki je imel vrsto pomanjklivosti; po novem zakonu se ta dohodek ugotavlja le na podlagi plačilnih zneskov in tistih, ki so vsebovani v zanesljivih dokazih, da bo plačilo uresničeno v dogovorjenih oziroma predpisanih rokih.

⁹ Glej več o tem: Potrč, str. 13.

Spremembe v sistemu plačevanja so bile sestavina nujnih sprememb, ki so bile pripravljene skupaj z zasnovanim zakonom o združenem delu in s predlogi novega sistema v financiranju razširjene reprodukcije, sistema cen, bančnega sistema, sistema gospodarskih stikov s tujino itd. Te spremembe so bile tudi sestavina akcije za stabilizacijo in za skladnejša gospodarska gibanja. Vseh teh sprememb torej ni mogoče ocenjevati in razumeti, če jih obravnavamo ločeno od splošnih družbenih sprememb in izpopolnjevanja celotne gospodarske ureditve in sistema urejanja družbene reprodukcije v skladu z ustavo ter ločeno od naših prizadevanj za gospodarsko stabilizacijo.¹⁰

S 1. aprilom 1976 so začele veljati vse določbe zakona o zavarovanju plačil med uporabniki družbenih sredstev, s tem pa je v plačilnem prometu nastala obveznost zavarovanja plačil z določenimi instrumenti. Doslej zbrani podatki kažejo, da so bile obveznosti večino poravnane brez težav in pravočasno. V tej zvezi je treba opozoriti tudi na dokaj ugodne poslovne izide. Po podatkih, ki jih je konec lanskega leta zvezni izvršni svet posredoval delegatom v skupščini SFRJ, so nekatere neugodne gospodarske silnice odstranjene, pozitivna usmeritev se kaže zlasti pri oživljanju industrijske proizvodnje ter dobrih obetih v kmetijstvu.¹¹

Zakon o zavarovanju plačil med uporabniki družbenih sredstev vsebuje tudi obsežen del kazenskih določb, ki naj bi vsestransko varovale novi plačilni sistem ter onemogočale njegovo izigravanje. Kršitve skupno šestintridesetih materialnih določb zakona so določene kot kazniva dejanja ali gospodarski prestopki. Takšno vsestransko kazenskopravno zavarovanje seveda pomeni, da je zakonodajalec predvidel določena odstopanja od zakonskih rešitev ter jih ustrezno sankcioniral.

V prvem letu po uveljavitvi zakona so nastale dokaj številne kršitve, ki kažejo nekatere posebnosti: predvsem ni opaziti zlorab novega plačilnega sistema, gre le za lažje kršitve zakona.

V začetnem obdobju po uveljavitvi zakona je bilo veliko kršitev pri uporabnikih družbenih sredstev v negospodarskih dejavnostih, nesorazmerno glede na njihovo realno udeležbo v skupnem plačilnem prometu. Do kršitev je prišlo predvsem zaradi strokovne nepripravljenosti de-

¹⁰ Prav tam, str. 14.

¹¹ Glej več o tem: Deisinger, str. 365.

lavcev, ki opravljajo finančne zadeve na tem področju, pogosto celo brezplačno. Prav zato je bila v SR Sloveniji opravljena dodatna inštrukcija tistih računovodskih kadrov pri uporabnikih družbenih sredstev zunaj gospodarstva, ki pred uveljavitvijo zakona niso bili deležni takšnega strokovnega izpopolnjevanja kot kadri v gospodarskem sektorju. Dodatno strokovno izobraževanje je bilo uspešno, saj je število kršitev nato pri omenjenih uporabnikih družbenih sredstev izrazito padlo.¹²

Kazniva dejanja po zakonu o zavarovanju plačil med uporabniki družbenih sredstev, tri po številu, praktično ne nastopajo, oziroma je njihovo število nepomembno. To hkrati pomeni, da zaveznega izigravanja zakona med uporabniki družbenih sredstev ni. Kršitve so praviloma posledica malomarnega ravnanja, premajhne vestnosti delavcev, zaposlenih v knjigovodsko-računskih sektorjih, v nepoznanju ali nepravilni razlagi nekaterih zakonskih določil. Gospodarski prestopki praviloma ne nastajajo zaradi nelikvidnosti organizacij združenega dela, formalne kršitve zakona pa se vselej sanirajo s poznejšo izpolnitvijo obveznosti.¹³

Več kot ena tretjina kršitev zakona nastane zaradi nepravočasne izdaje instrumentov za zavarovanje plačil. To je torej ena glavnih ovir za sproten plačilni promet, čeprav se ne more primerjati z izigravanjem dolžnikov v prejšnjem obdobju. Slede kršitve, ko čeki ali menice niso predloženi za vnovčenje v predpisanem roku. Naslednjo večjo skupino gospodarskih prestopkov sestavljajo kršitve v zvezi z večstransko poravnavo.¹⁴

Število vseh drugih gospodarskih prestopkov je tako maloštevilno, da jih sploh ni mogoče analizirati. Takšno stanje kaže na prizadevanje vseh uporabnikov družbenih sredstev, da zadostijo vsem formalnostim postopka v plačilnem prometu, to pa jim, razen upoštevanja predpisanih rokov, tudi uspeva. Po drugi strani pa lahko ugotovimo tudi zakonito delo odgovornih oseb službe družbenega knjigovodstva, saj zoper nje ni podanih ovadb zaradi gospodarskih prestopkov.

Posledica uspešne uveljavitve zakona o zavarovanju plačil je tudi izrazit padec števila gospodarskih sporov pri okrožnih gospodarskih sodiščih.

¹² Prav tam, str. 366.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

3. Sklep

Opisana časovna obdobja, v katerih se je spremenil naš plačilni sistem, zgovorno kažejo, da so lahko neurejena dolžniško-upniška razmerja kriminogeni dejavnik. Obdobje liberalističnega gospodarjenja je s svojimi škodljivimi pojavi našlo rodovitna tla za svoje razbohotenje prav v zlorabah veljavnega plačilnega sistema. Do izigravanj dolžniško-upniških razmerij je prihajalo množično, ker je splošno družbeno ozračje to dopuščalo, čeprav se je hkrati na korektnih poslovnih razmerjih redno in brez imperativnih zakonskih določil razvijala vsa menjava s tujino. Pri njej pač ni bilo možnosti za nastanek odklonskih pojavov.

Kazenskih postopkov, ki bi to škodljivstvo določili tudi kot kazniva dejanja, gospodarske prestopke ali prekrške, večinoma ni bilo. To je posledica takratnega položaja, negativno usmerjene poslovne zagnanosti, ki je navdihovala tudi splošno naziranje o dovoljenosti takšnih zlorab. To pa so vsekakor bile zlorabe raznih oblik, ki so imele tudi znamenja kaznivih dejanj. V večinoma črne številke zakriti kriminal se je razbohotil, ter ga je odpravila šele streznitev družbe. Ta streznitev se kaže v zaskrbljenosti ob zaostrenih gospodarskih težavah, tem sledečih političnih akcijah in nazadnje korenitih zakonskih spremembah. Zdaj skoraj povsem izkoreninjeni škodljivi pojavi so torej posledica vseh teh družbenih in zakonskih sprememb, kar znova potrjuje trditev o kriminogeni vlogi neurejenih razmer v našem plačilnem prometu.

V tej zvezi se seveda postavlja več vprašanj. Zakaj družba na škodljive pojave reagira tako počasno, kako najti pot za učinkovito odstranjevanje odklonskosti? Verjetno je bilo pri obravnavanih pojavih vse družbeno ozračje zastrupljeno s pojavi podjetniške miselnosti, tako da posamezne negativnosti, kot so tudi odklonski pojavi v plačilnem prometu, niso takoj dobile jasne podobe. Potrebno je bilo, da se je zaostril gospodarski položaj, takrat so pomanjkljivosti prišle na dan. Pa še potem so delno obvladovali položaj v gospodarstvu tisti, ki jim je neurejeni sistem pomagal pri zlorabah; šele ostra politična akcija je dokončno zdramila večino, s tem pa je bila dana podlaga, da se položaj uredi tudi s predpisi.

Represija v novi zakonodaji potrjuje, da je resnost položaja narekovala odločno pomoč državnega aparata. Tu pa že zadenemo na drugo

postavljeno vprašanje. Ali je res bilo treba toliko posredovanja, da smo dosegli nov plačilni režim, zakaj naša družba in posamezniki v njej, ki pa so tudi njen del, ni zmogla normalnega plačilnega prometa v notranjem gospodarstvu? Je tu morda tudi odgovor, da le notranje sile, le družbeno nadzorstvo v neformalni obliki, zmora sprotno odstranjevanje odklonskosti, da le takšen način samozaščite, ki brani tisto, kar je zares koristno za družbo, in ne le za njen manjši del (za posamezno organizacijo združenega dela), lahko učinkovito ukrepa? Verjetno je prav to pravi način boja zoper škodljive pojave v naši družbi.

UDC 343.37

Deviance in the System of Payment in National Economy

DEISINGER MITJA,
Aide to the Public Prosecutor
of the SR of Slovenia,
Public Prosecutor Office of the SR of Slovenia,
Ljubljana

During the last few years, the system of payments between the organizations of associated labour in Yugoslavia has shown many deviations. Insolvency which affected also some successful organizations of associated labour has been on the increase, the debtors extorted the creditors in many ways, the so-called »chain-trade« appeared, and there were signs of monopolism of big enterprises. These were the

UPORABLJENA LITERATURA

1. Cvilak, Davorin: **Instrumenti zavarovanja plačil med uporabniki družbenih sredstev**, Praktično izvajanje zavarovanja plačil med uporabniki družbenih sredstev, 1976, 18 str.
2. Deisinger, Mitja: **Kazensko-pravno varstvo instrumentov za zavarovanje plačil**, Praktično izvajanje plačil med uporabniki družbenih sredstev, 1976, 11 str.
3. Deisinger, Mitja: **Kršitve pri zavarovanju plačil**, Združeno delo 4/77, št. 11, str. 365 do 368.
4. Potrč, Miran: **Družbeni vidiki sprememb v sistemu ugotavljanja dohodka TOZD in v sistemu zavarovanja plačil**, Družbeno izobraževanje, 1976, 43 str.

consequences of a poor system of payments where the legal provisions were loose.

In 1976, the Law on security of payments introduced a new system of payments. Debtor-creditor relations are now based upon mandatory security of payments at the purchase of products and goods or services. Previous experiences have proven that the system has to be secured by relatively strong criminal law measures. After a year of operation the new system of payment has brought along positive economic results, and there were only a few cases of serious misuse. There were, however, not serious formal infringements of the law.

The new system of payments has shown also that an inadequate system can be a rather strong criminogenic factor in national economy.